

УДК 016:82(477)

Тетяна Добко,

доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник,
завідувач відділу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: dobko@bigmir.net

тел.: +38(044)524-27-63

ORCID-0000-0002-5993-7856

Віталіна Шкаріна,

науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: shkarina@ukr.net

тел.: +38(044)524-25-96

ORCID-0000-0001-9840-7869

Вікторія Радченко,

молодший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: radvika@i.ua

тел.: +38(044)524-25-96

ORCID-0000-0003-4262-2337

ДОСЛІДЖЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

У статті висвітлено питання становлення та розвитку літературознавчої метабібліографії у ХХ – на початку ХХІ ст., яка досягла якісно нового рівня з публікацією ґрунтовних посібників Л. І. Гольденберга та згодом Р. С. Жданової. Вперше комплексно проаналізовано їхні праці, які містять докладно систематизовану порівняльну характеристику бібліографічних посібників та довідкових видань в галузі бібліографії української художньої літератури, літературознавства і фольклористики. Окреслено перспективи запланованого в НБУВ метабібліографічного дослідження.

Ключові слова: бібліографія бібліографії, бібліографія другого ступеня, бібліографія українського літературознавства, метабібліографія українського літературознавства, літературна бібліографія, літературна метабібліографія, Л. І. Гольденберг, Р. С. Жданова.

Метою публікації є висвітлення історіографії, проблематики та джерельної бази метабібліографічних досліджень у галузі художньої літератури та літературознавства в Україні. Для її досягнення буде здійснено комплексний аналіз праць, підготовлених двома українськими вченими, які зробили найвагоміший внесок у цю справу – Л. І. Гольденбергом та Р. С. Ждановою. Застосовано бібліографічний та інші загальнонаукові методи: системного та історичного підходів; емпіричні методи опису та моделювання; аналітико-тематичний метод; джерелознавчий та статистичний аналізи.

Аналіз останніх публікацій. Біля витоків української літературної бібліографії, зародження якої відносять до 30-х років XIX ст., стояли такі відомі діячі української культури, як Я. Ф. Головацький, Б. Д. Грінченко, М. Ф. Комаров, М. М. Коцюбинський, О. М. Лазаревський, І. О. Левицький, М. І. Павлик, І. Ф. Павловський, І. Я. Франко та інші. Вони були фундаторами-практиками, які підготували перші важливі джерелознавчі праці для вивчення окремих проблем українського літературознавства та дослідження творчості окремих письменників. Однак, вже на початку XX ст. була очевидною необхідність організації системної та ґрунтовної бібліографічної роботи в галузі української літератури, чіткої координації та планування бібліографічної діяльності. Незадовільне інформаційне забезпечення галузевих досліджень гальмувало розвиток вітчизняного літературознавства.

У 20-х роках XX ст. у літературно-художніх журналах та збірниках почали публікуватися бібліографічні матеріали, присвячені сучасній українській літературі. Увагу до тогочасних проблем бібліографії було повернуто на сторінках періодичних видань і збірників книгознавчого, бібліографічного та бібліографознавчого спрямування. Значну роль в обговоренні актуальних питань теорії і методики бібліографічної роботи відіграли публікації в журналах «Книгар» (1917–1920), «Голос друку» (1921), «Книга» (1923–1924), «Нова книга» (1924–1925), «Бібліологічні вісті» (1923–1930), «Журнал бібліотекознавства та бібліографії» (1927–1930), «Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі» (1928–1930).

Постановка проблеми. Майбутня система цілісного бібліографічного забезпечення українських літературознавчих досліджень, їхньої джерельної бази вибудовувалася поступово з найрізноманітніших елементів. Це були бібліографічні додатки до видань творів письменників, персональні покажчики, списки

літератури у монографіях літературознавців, покажчики змісту літературних часописів, критико-бібліографічні огляди матеріалів за творчістю письменників, окремі тематичні покажчики, матеріали літературного краєзнавства тощо.

Виклад основного матеріалу. Вже на початку ХХ ст. зростання обсягу бібліографічної продукції, зокрема й літературознавчої, поставило на порядок денний питання про її облік та систематизацію. Об'єктом обліку метабібліографії (бібліографії бібліографії, бібліографії другого ступеня) стали усі види і форми бібліографічних посібників: як окремо видані, так і латентні (прикнижкові, внутрішньокнижкові, внутрішньожурнальні, пристатейні тощо), документи на традиційних носіях та електронні.

Загальне поточне обліковування джерел вторинної інформації здійснювалося спочатку в універсальних за змістом державних бібліографічних покажчиках України «Літопис книг» і «Літопис журнальних статей» поряд з первинними документами, а також у спеціалізованих бібліографічних (фактично – метабібліографічних) покажчиках «Літопис авторефератів дисертацій» та «Літопис рецензій». З 1969 р. піврічний покажчик Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (НБУ ім. Ярослава Мудрого) «Бібліотекознавство і бібліографія України» описує бібліографічні посібники поряд з фаховими публікаціями. З 1939-го до 1991 р. українські бібліографічні посібники відображалися також у загальносоюзному покажчику «Библиография советской библиографии». З 2007 р. бібліографічні джерела почали фіксуватися у щорічнику Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого «Метабібліографія України».

Значне за обсягом видання – універсальний ретроспективний покажчик «Бібліографічні посібники УРСР, 1976–1980» (Харків, 1985) було підготовлено Книжковою палатою України. У ньому обліковано окремі неперіодичні та періодичні бібліографічні видання, внутрішньожурнальні бібліографічні покажчики, списки, огляди, а також (на відміну від «Літопису книг») малотиражні видання. Метабібліографічними джерелами, які відображають лише науково-допоміжні бібліографічні посібники та хронологічно продовжують останній, є «Посібники наукової бібліографії, підготовлені бібліотеками України в 1981–1990 рр.» (Київ, 1993) та «Посібники наукової бібліографії, видані в Україні (1991–2005): у 2 ч.» (Київ, 2011), підготовлені НБУ ім. Ярослава Мудрого.

Розвиток системи універсальних метабібліографічних посібників в Україні сприяв розвитку галузевих метабібліографічних досліджень. Маючи певні напрацювання, українська літературна метабібліографія потребувала виходу на якісно новий рівень – підготовку ґрунтовних ретроспективних праць.

Першим окремим підсумовуванням здобутків української науково-допоміжної літературної бібліографії є «Бібліографія бібліографії (1918–1969)», подана розділом монографії українського філолога, книгознавця і бібліографа Л. І. Гольденберга «Українська радянська літературна бібліографія» (Київ, 1971) [7]. Вона містить хронологічний перелік бібліографічних матеріалів, серед котрих як окремо видані покажчики, так і прикнижкові, пристатейні, внутрішньокнижкові та внутрішньожурнальні публікації. Усього 588 записів. Широкий є жанровий спектр відображених бібліографічних посібників: тематичні та персональні покажчики, біобібліографічні довідники, окремі та прикнижкові і пристатейні списки літератури, критико-бібліографічні огляди, матеріали до бібліографії, каталоги видань та бібліографічні реєстри, покажчики змісту часописів тощо. Критерії відбору джерел передбачають їхню орієнтацію на кваліфікованого фахівця. Взято до уваги документи, що зберегли своє наукове і довідково-інформаційне значення, або представляють історико-бібліографічний інтерес. З оглядових матеріалів включено лише суто бібліографічні. Не відображено матеріали рекомендаційного характеру. З джерел загальної бібліографії подано лише маловідомі дослідникам списки друкованих праць та захищених дисертацій співробітників науково-дослідних установ та навчальних закладів. Зокрема, описано розділ «Філологічні науки» (с. 282–404) у покажчику «Видання Академії наук УРСР (1919–1967). Суспільні науки» (Київ, 1966). Значну частку зібраного бібліографом матеріалу складають персональні бібліографії. Включення деяких довідкових видань обумовлене наявністю в них бібліографічної інформації. Відображено також рецензії та відгуки на бібліографічні праці.

Хронологічне розташування матеріалу у «Бібліографії бібліографії» Л. І. Гольденберга дає змогу водночас відслідкувати періоди активності бібліографічного процесу в галузі українського літературознавства. Починається бібліографія з однієї публікації за 1918 р. та від 1 до 4 за рік включно по 1924 р. У 1925 р. ситуація змінюється: 87 публікацій за 1925–1929 рр. після 16 за 1918–1924.

Загалом у 1918–1929 рр. зафіксовано 103 праці, з них окремо видані – 14.

Досягнення на ниві української літературної біобібліографії 1920-х років XX століття було ознаменовано виходом фактично першого біобібліографічного словника українських письменників – двотомної «Хрестоматії нової української літератури», укладеної М. А. Плевако (Харків, 1923, 1926). Вона містила стислі біографічні відомості про письменників, добірки текстів художніх творів та значний бібліографічний матеріал – перелік творів та літератури про життя і творчість. Не претендуючи на вичерпність, видання все ж таки вміщує чимало відсутніх в інших джерелах відомостей про маловідомих та забутих українських письменників. Слідом за хрестоматією було видано фундаментальну двотомну працю О. М. Лейтеса (у виданні – А. Лейтес) та М. Ф. Яшека «Десять років української літератури (1917–1927)» (Харків, 1928), перший том якої складає біобібліографічний довідник. Незважаючи на низку відзначених рецензентами недоліків, він і нині залишається важливим джерелознавчим посібником для істориків літератури. Занепад науково-допоміжної літературної бібліографії у 30-ті роки обумовлюється складністю історичного періоду, посиленням політичних репресій та висуванням у якості головної бібліографії рекомендаційної, певним чином ідеологічно забарвленої. В результаті ми маємо лише 26 описаних Л. І. Гольденбергом праць наукової літературної бібліографії за період з 1930 по 1939 р., серед яких 4 окремо видані покажчики.

Наступне десятиліття характеризується ще значнішим зниженням кількості бібліографічної продукції. У 1942–1945 рр. науково-бібліографічна діяльність бібліотек та інших інформаційних центрів була тимчасово припинена у зв'язку з подіями Другої світової війни. У перші повоєнні роки рекомендаційна бібліографія продовжувала бути основним напрямом діяльності бібліографів. Загалом за період 1940–1949 рр. було зафіксовано 18 робіт, з них 4 окремо видані бібліографічні покажчики.

Незадовільний стан науково-допоміжної бібліографії продовжував гальмувати розвиток літературознавчих досліджень до середини 50-х років. Далі ситуація почала змінюватись. Якщо у 1950–1954 рр. було опубліковано 18 наукових літературних бібліографій, то у 1955–1959 рр. їх уже налічувалося 139. Загалом у 50-ті роки було підготовлено 157 таких праць, з них окремо виданих – 44.

Кількісне та якісне зростання наукової літературної бібліографії сприяло активізації теоретичних літературознавчих досліджень, широкому розгортанню архівно-пошукової роботи. У цей час посилюється інтерес до творчості малодосліджених письменників, з'являються нові літературно-художні та літературознавчі журнали, зростає загальний науковий рівень українського літературознавства.

У 60-ті роки ХХ століття наукова літературна бібліографія в Україні зміцнює свої позиції і продовжує активно розвиватися. Чітко окреслюються основні напрями діяльності наукових бібліотек та інших установ у галузі бібліографування художніх творів та літературознавчих досліджень. Готуються персональні бібліографічні покажчики, семінарії, біобібліографічні словники, загальні бібліографії творів художньої літератури, тематичні бібліографічні покажчики, покажчики змісту періодичних видань, альманахів і збірників, бібліографії праць літературознавців, поточні бібліографічні посібники, робить перші кроки бібліографія літературної бібліографії. Загалом 282 бібліографічні посібники описано за цей період.

Слід зазначити, що праця «Українська радянська літературна бібліографія» Л. І. Гольденберга стала помітною подією наукового життя і отримала чимало схвальних відгуків, і не тільки в Україні [1, 10, 11,], а й у Росії [4], Білорусії [3], Польщі [17], Канаді [14], США [16]. Одностайно наголошуючи, що в цілому «перша спроба теоретичного та історичного дослідження важливих проблем української літературознавчої бібліографії виявилася вдалою» [11, с. 111], рецензенти водночас висловили і слушні зауваження. Літературознавець І. Д. Бажинов вказав на певну нечіткість та непослідовність критеріїв відбору бібліографічних публікацій, на пропуски важливих матеріалів та деякі технічні хиби [1]. Висловлюючи загальне позитивне враження від роботи, детально проаналізувала монографію бібліограф Н. Ф. Королевич. Вона зазначила, що хоча перша частина і називається «Короткий історичний нарис», все ж таки «слід було більш детально зупинитися на найбільш фундаментальних, значущих або найбільш типових бібліографічних посібниках» [10, с. 134], а також виділити в окремому розділі матеріали про бібліографічні засоби характеристики творів друку. Аналізуючи частину «Бібліографія бібліографії», Н. Ф. Королевич відзначила те, що через територіальні обмеження при відборі матеріалу до покажчика не потрапили важливі бібліографічні праці українських бібліографів, опубліковані

Добко Т., Шкаріна В., Радченко В. Дослідження бібліографічних джерел українського літературознавства за межами УРСР; вказала на окремі пропуски важливих рецензій, поодинокі недогляди та помилки. Аналізуючи допоміжний апарат рецензованої праці, бібліограф зауважила на необхідності іменного покажчика не тільки до другої частини «Бібліографія бібліографії», а до всієї книги: це зробило б зв'язок між частинами більш тісним і полегшило б орієнтацію у джерелах.

Оцінюючи бібліографічну складову монографії Л. І. Гольденберга, російський літературознавець Н. В. Гельфанд зазначає, що хронологічне розташування матеріалу у ній наочно ілюструє історичний розділ книги, але суттєво ускладнює пошук інформації: навіть окремі томи єдиного видання описано на різних сторінках; важко підбирати покажчики за темою. У такому переліку, на думку рецензента, легко виявляти лише персональні бібліографічні покажчики [4, с. 230]. Відзначаючи безперечно високий рівень проведеного Л. І. Гольденбергом дослідження, бібліографознавець з Білорусі А. Д. Василевська акцентує увагу й на деяких недоліках. Одним з таких вона вважає неувагу у праці до бібліографічних матеріалів рекомендаційного характеру, адже (про це пише і сам автор) на певному етапі розвитку бібліографії саме рекомендаційна була якщо не єдиним, то переважаючим видом бібліографії і часто використовувалась не лише масовим читачем, а й фахівцями. Невиправданою вона також вважає неувагу до універсальних посібників, зокрема органів державної бібліографії УРСР [3, с. 84].

Кінець 50-х – 60-ті роки Л. І. Гольденберг назвав «роками інтенсивного розвитку української радянської літературознавчої бібліографії» у своїй наступній, вже окремій ґрунтовній мета-бібліографії – у путівнику «Бібліографічні джерела українського літературознавства» (Київ, 1977) [1, с. 8]. Варто наголосити, що путівник є чи не найскладнішою формою покажчика бібліографічних посібників, укладання якого вимагає відбору найбільш цінного матеріалу, включення не лише бібліографічних, а й довідкових видань, іноді й монографій, які є водночас історико-бібліографічними дослідженнями. Дидактична спрямованість та ретроспективний характер путівника також відрізняють його від інших бібліографічних посібників.

На час виходу «Бібліографічних джерел українського літературознавства» науковці вже мали у своєму розпорядженні значну кількість бібліографічних видань і публікацій. Однак опубліковані списки бібліографічних джерел з української літератури

не давали цілісного уявлення про довідково-бібліографічний апарат українського літературознавства. Мету праці Л. І. Гольденберг визначає так: «Наша робота є спробою розібратися у бібліографічному господарстві українського літературознавства, дати тим, хто вивчає українську літературу, своєрідний путівник, що орієнтує у бібліографічних посібниках і довідниках, присвячених українській літературі XIX–XX сторіч» [1, с. 10].

Путівник «Бібліографічні джерела українського літературознавства» є науково-допоміжним посібником, що має систематичну будову і розрахований на підготовленого користувача. Його хронологічні рамки охоплюють матеріал від другої половини XIX ст. по 1975 р. Крім бібліографічних посібників, присвячених українській літературі, у ньому описано найважливіші джерела загальної бібліографії, у яких широко представлено літературознавчі бібліографії. Представлено як окремо видані посібники, так і прикнижкові, пристатейні, внутрішньокнижкові та внутрішньожурнальні публікації, відображено рецензії на бібліографічні праці та довідники. За детально розробленою схемою подано опис джерел, що становлять інтерес для наукових досліджень в галузі українського літературознавства, не втратили довідкового та історико-бібліографічного значення. На початку кожного розділу подано стислий історико-бібліографічний коментар до описаного матеріалу, який згруповано за хронологією або у логічній послідовності. Записи вміщують бібліографічний опис документа та анотацію. Бібліографовано й посібники, видані на ротапринті та іншими засобами малого друку обмеженими тиражами. Не включено історико-бібліографічні огляди, історико-літературні розвідки та інші опосередковані джерела бібліографічної інформації, рекомендаційні покажчики.

У розділі «Загальні історико-літературні бібліографічні джерела» охарактеризовано бібліографічні посібники загального характеру, присвячені окремим загальним темам чи проблемам української літератури. У підрозділах зібрано матеріал за темами: покажчики літературознавчих матеріалів періодичних видань та покажчики змісту окремих періодичних видань; покажчики праць літературознавців; міжлітературні взаємини і взаємодії; мова і стиль української художньої літератури; українська драматургія і театр.

Розділ «Бібліографічні покажчики з української фольклористики» невеликимзаобсягом: усього 20 джерел. Як зазначає Л. І. Гольденберг,

«бібліографія українського фольклору розроблена ще недостатньо. У розпорядженні літературознавців і фольклористів лише поодинокі бібліографічні матеріали з окремих питань української народної творчості» [с. 75]. Відображено раритетний посібник Б. Д. Грінченка «Литература украинского фольклора, 1777–1900. Опыт библиографического указателя» (Чернигов, 1901).

Тему розділу «Українські письменники ХІХ – початку ХХ ст.» розкрито у двох підрозділах. У першому («Біобібліографічні словники») описано томи 2–3 п'ятитомного біобібліографічного словника «Українські письменники» (Київ, 1963) та три покажчики з літературного краєзнавства. У другому подано персональні бібліографічні покажчики. «Українські радянські письменники» представлені за підрозділами «Загальні бібліографічні джерела, присвячені українській радянській літературі» та «Персональні бібліографічні покажчики». У першому вміщено томи 4–5 біобібліографічного словника «Українські письменники» (Київ, 1965), покажчики з літературного краєзнавства та інші видання. Зокрема: «Робітничий клас в українській радянській прозі 20–30-х років» (Київ, 1960); «Українська література перших років революції (1917–1923 рр.)» (Київ, 1968) та ін.

У розділі «Джерела поточної бібліографічної інформації» подано відомості про загальносоюзні та українські органи державної бібліографічної реєстрації (літописи книг, журнальних і газетних статей, рецензій), які вміщують розділи з художньої літератури і літературознавства, щорічник «Українська РСР у виданнях республік Радянського Союзу і країн соціалістичної співдружності», бібліографічні бюлетені «Новая советская литература по общественным наукам. Литературоведение», «Литература и искусство народов СССР и зарубежных стран», реферативний журнал «Общественные науки в СССР. Серия 7. Литературоведение», щоквартальне загальносоюзне інформаційне видання «Каталог кандидатских и докторских диссертаций...» та ін. Відображено також річні списки літератури: «Книги українського літературознавства» Л. В. Беляєвої у часописі «Радянське літературознавство», «Твори письменників Радянської літератури. Літературознавство. Критика» у щорічниках «Література і сучасність : літ.-крит. ст.» Є. К. Бабич.

У коментарях до розділу «Довідкові видання» Л. І. Гольденберг зазначає, що «в українській довідковій літературі ще мало видань, спеціально присвячених українському письменству» [1, с. 182], тому

в пошуках фактичних відомостей дослідникам часто доводиться звертатись до українських і російських енциклопедичних видань загального і галузевого характеру, які й відображено у путівнику. З українських видань поряд з загальними енциклопедіями відображено: біобібліографічний довідник «Письменники Радянської України» О. Килимника та О. Петровського (Київ, 1970), «Письменники Радянської України» за редакцією П. Шабатина (Київ, 1976), «Словник українських псевдонімів і криптонімів (XVI–XX ст.)» (Київ, 1969), «Словник літературознавчих термінів. Вид. 3-є, перероб. і допов.» В. Лесина та О. Пулинця (Київ, 1971) та ін. Враховуючи, що дослідження історико-літературної проблематики неможливе без використання неопублікованих джерел, вміщено п'ять путівників по архівних фондах. Крім самих довідників, подано також два покажчики таких видань: «Кауфман И. М. Русские биографические и библиографические словари. Изд. 2-е, перераб. и расшир.» (М., 1955) та «Кауфман И. М. Русские энциклопедии. Вып. 1. Общие энциклопедии. Библиография и краткие очерки» (М., 1960).

Хоча путівник Л. І. Голденберга подає відомості про бібліографічні праці українських, російських, білоруських, казахських та інших бібліографів, у яких відображено джерела українського літературознавства, однак бібліограф і літературознавець М. П. Гуненюк зазначає, що «в розділі «Загальні історико-літературні бібліографічні джерела» варто було б ширше подати праці російських бібліографів, у яких містяться матеріали з історії української літератури, театру, статті про українських письменників, український фольклор тощо» [8, с. 139], хоча б фундаментальні бібліографії В. І. Межова, А. В. Мезьєр, О. Г. Фоміна та ін. Вказавши на деякі пропуски і в інших розділах, він висловив міркування про доцільність вміщення у бібліографіях науково-допоміжного характеру відомостей про цінні для літературознавства депоновані рукописи, картотеки, зазначивши, що багато таких матеріалів є у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка [8, с. 140].

Визнавши вдалою сміливу спробу Л. І. Гольденберга фактично вперше в українському літературознавстві привести до певної системи усе накопичене багатьма поколіннями вчених в галузі бібліографічного забезпечення літературознавчих досліджень, київський бібліограф І. П. Березовський відзначає, що його путівник – «это своеобразный «ключ» к многочисленным, порой уже окончательно затерявшимся в безбрежном море публикаций

матеріалам» [2, с. 272]. Позитивно оцінивши загальну структуру праці та відзначивши достатню повноту ретельно опрацьованого, охарактеризованого та співставленого матеріалу, бібліограф вказав на окремі пропуски та помилки.

У 1990 р. побачило світ друге, виправлене і доповнене видання путівника «Бібліографічні джерела українського літературознавства» [6]. Його доповнено новими матеріалами за 1976–1989 рр. та публікаціями попередніх років, які не було включено до першого видання. Внесено також деякі зміни до структури видання, а саме: додано нові розділи «Дитяча література», «Бібліографічні джерела літературного краєзнавства», «Показчики архівних матеріалів». До допоміжного апарату додано показчик назв видань, описаних під назвою.

Зміни у соціально-політичному станові України після отримання незалежності у 1991 р. мали суттєвий вплив на усі сфери діяльності суспільства, у тому числі на науку і культуру. Почали відкриватися спецховища великих книгозбірень та архівів, поживався зв'язок з українською діаспорою, розширилися можливості знайомства з зарубіжними дослідженнями. До наукового обігу вводився значний пласт історико-документальних матеріалів. Бібліографічна продукція початку 90-х наповнюється інформацією про розстріляних, забутих, реабілітованих, повернутих та відроджених діячів української культури. Накопичувався матеріал для метабібліографічних досліджень. Аналізуючи широку палітру літературної бібліографії 90-х – початку 2000-х років, Р. С. Жданова зазначає: «Незважаючи на те, що поряд з ґрунтовними бібліографічними працями незалежної України з'явилася значна кількість видань, підготовлених на слабкому фаховому рівні, разом вони утворюють певну систему інформаційного забезпечення філологічних наук нових часів» [с. 5].

Наступним ґрунтовним галузевим метабібліографічним посібником є праця знаного українського бібліографа і бібліографознавця Р. С. Жданової «Бібліографічні джерела українського літературознавства, мовознавства та фольклористики» (Київ, 2004) [9], яка хронологічно і логічно продовжує та змістовно розширює друге видання путівника Л. І. Гольденберга (Київ, 1990). Відображено як наукові, так і рекомендаційні бібліографічні матеріали з українського літературознавства, видані на території України з 1990 по 2002 р. включно. Додала вона також публікації

попередніх років, відсутні у путівнику Л. І. Гольденберга. Усього описано 1036 посібників (1031 позиція і декілька додаткових), з яких 636 окремо виданих та 400 прикнижкових списків. Загальнолітературні джерела складають 541 назву, персональні – 428, поточні – 48, загальні довідкові – 19. Приділено значну увагу прикнижковим бібліографічним спискам, у яких автори монографій вміщували матеріали зі спецхранівських книгосховищ, заборонені раніше архівні матеріали, невідомі праці зарубіжних дослідників тощо.

Структура праці Р. С. Жданової свідчить як про розширення тематики охопленого матеріалу в цілому, так і про виокремлення деяких аспектів. Зокрема, додалися розділи: «Персональні бібліографічні покажчики мовознавців», «Персональні покажчики українських фольклористів», «Давня українська література (XI–XVIII століття)», «Новітня українська література (з 1910 р.)», «Покажчики архівних матеріалів та рідкісних видань», «Бібліографічні огляди». Розширення допоміжного апарату видання спрощує можливість кількісного аналізу бібліографічної продукції зазначеного періоду. Так, з огляду на покажчик назв окремо виданих бібліографічних посібників, можна зробити висновок, що вони складають приблизно половину описаного матеріалу. Покажчик установ, причетних до створення окремо виданих бібліографічних посібників, засвідчує першість Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого: 52 покажчики. Хронологічний покажчик дає можливість відслідкувати роки найслабшої (1989) та найвищої (2001) бібліографічної активності. Значне переважання посібників, виданих у Києві, можна відслідкувати за покажчиком місць видання творів друку.

Підкреслюючи безсумнівну вартість видання та величезну роботу, проведену Р. С. Ждановою щодо пошуку та опрацювання необхідних матеріалів, бібліографознавці Г. М. Швецова-Водка, Л. П. Пасічник та О. Л. Промська висловлюють і деякі зауваження. Зокрема, вони вважають, що до розділу «Загальні бібліографічні джерела» було б «доцільно ввести навчальний посібник Г. Швецової-Водки «Бібліографічні ресурси України: загальна характеристика» (Рівне, 2000), тому що він містить багато інформації про посібники з літературознавства і мовознавства» [15, с. 17], зауважують на деяких пропусках та технічних огріхах.

В. В. Патока розглядає посібник Р. С. Жданової як «важливий етап в «інвентаризації» бібліографічного забезпечення літературознавчої

науки» [13, с. 82]. Він дає змогу виявити, наприклад, що: покажчики творів і літературознавчих праць з давньої української літератури представлені в основному прикнижковою бібліографією; література XIX – початку XX ст. відображена лише в рекомендаційних покажчиках та в десяти прикнижкових списках; новітня українська література не забезпечена загальнолітературними бібліографічними покажчиками тощо.

Не маючи на меті виявляти усі прогалини у розглянутих нами дослідженнях, зауважимо все ж таки на одній важливій та значній за обсягом роботі, яка чомусь залишилася поза увагою як авторів, так і рецензентів: «Бібліографія літератури з українського фольклору» О. Ю. Андрієвського (Київ, 1930).

На праці Л. І. Гольденберга та Р. С. Жданової опираються у своїх дослідженнях бібліографознавці в Україні та поза її межами. Аналізуючи джерела науково-допоміжної персональної бібліографії художньої літератури та літературознавства, Л. П. Пасічник зазначає: «Стан бібліографічної забезпеченості українського літературознавства у певні періоди можна прослідкувати за фундаментальними роботами Л. І. Гольденберга та Р. С. Жданової, що відзначаються надзвичайною скрупульозністю та ретельністю підготовки» [12, с. 185].

Минуло 15 років після виходу метабібліографії Р. С. Жданової. Накопичилася значна кількість важливих матеріалів, які потребують опрацювання та історико-бібліографічного узагальнення. Наукове зацікавлення авторів цієї статті джерелами літературознавчої бібліографії другого ступеня пов'язане з запланованим (у руслі виконання наукової теми «Теоретичні, методичні та прикладні аспекти формування національної бібліографії в контексті вивчення спадщини діячів української науки та культури» за розділом «Бібліографічні джерела українського літературознавства») метабібліографічним посібником, який відобразатиме окремо видані бібліографічні джерела з української літератури і фольклору, а за змогою й української філології загалом.

Висновки та практичне значення. Метабібліографічні праці Л. І. Гольденберга та Р. С. Жданової є найповнішими на сьогоднішній день покажчиками бібліографічних посібників з українського літературознавства та фольклористики, що становлять основну джерельну базу дослідження історії та сучасного стану літературного процесу, творчості окремих письменників. Водночас

вони допомагають контролювати стан довідково-бібліографічного забезпечення наукових досліджень, виявляти прогалини, недоліки, дублювання, вдосконалювати методику підготовки бібліографічних праць, слугують орієнтиром та базою подальших історико-бібліографічних досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Бажинов І. Л. І. Гольденберг. Українська радянська літературна бібліографія Відповід. редактор член-кореспондент АН УРСР Є. С. Шаблювський, К., Наукова думка, 1971, 178 с. : [Рецензія]. *Радянське літературознавство*. 1972. № 1. С. 85–88.

2. Березовский И. Библиография украинского литературоведения *Вопросы литературы*. 1978. № 5. С. 271–274.

3. Василевская А. Д. Ценный труд по истории литературной библиографии *Советская библиография*. 1973. № 2. С. 81–84.

4. Гельфанд Н. Литературная библиография на Украине *Вопросы литературы*. 1972. № 9. С. 228–230.

5. Гольденберг Л. І. Бібліографічні джерела українського літературознавства : путівник / відп. ред.: Є. С. Шаблювський, В. Л. Микитась. Київ : Вища шк., 1977. 198 с. Імен. покажч.: с. 192–197.

6. Гольденберг Л. І. Бібліографічні джерела українського літературознавства : путівник / ред. В. О. Костенко. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Вища шк., 1990. 254 с. Покажч.: с. 238–253.

7. Гольденберг Л. І. Українська радянська літературна бібліографія / АН УРСР, Центр. наук. б-ка ; відп. ред. Є. С. Шаблювський. Київ : Наук. думка, 1971. 179 с. Імен. покажч.: с. 171–178.

8. Гуменюк М. Путівник українського літературознавства. *Жовтень*. 1978. № 9. С. 138–140.

9. Жданова Р. С. Бібліографічні джерела українського літературознавства, мовознавства та фольклористики, 1990–2002 / наук. ред.: І. О. Негрейчук, О. М. Устіннікова ; відп. ред. В. О. Кононенко ; М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2004. 207 с. Покажч.: с. 159–206.

10. Королевич Н. Ф. Книга про розвиток бібліографії художньої літератури і літературознавства в УРСР. *Бібліотекознавство та бібліографія*. Харків, 1972. Вип. 13. С. 133–135.

11. Крижанівський С. А., Гнатюк М. П. Л. І. Гольденберг. Українська радянська літературна бібліографія. «Наукова думка» К., 1971, 179 стор. : [Рецензія]. *Вісник Академії наук Української РСР*. 1972. № 1. С. 110–111.

12. Пасічник Л. П. Науково-допоміжна персональна бібліографія художньої літератури та літературознавства в Україні у 1990–2010 рр.: огляд видань провідних установ України. *Вісник Львівського університету*.

Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. 2014. Вип. 8. С. 184–192.

13. Патока В. Важливе бібліографічне джерело. *Слово і час.* 2005. № 10. С. 82–84.

14. Тарнавська М. [Рецензія на кн.: Гольденберг Л. І. Бібліографічні джерела українського літературознавства. Київ, 1977]. *Слово.* Едмонтон, 1981. № 9. С. 282–287.

15. Швецова-Водка Г., Пасічник Л., Промська О. Цінний путівник новітніх бібліографічних джерел українського літературознавства. *Вісник Книжкової палати.* 2005. № 5. С. 16–18.

16. Kasines E. [Review]. *Harward University studies.* 1982. N 1. P. 93–94.

17. Мігоń К. Л. Гольденберг, Українська радянська літературна бібліографія. Київ, 1971, s. 177 : [Рецензія]. *Slavia orientalis.* Warszawa, 1971. Rocznik XX, Nr 4. S. 473–476. Пол.

References

1. Bazhynov, I. (1972). L. I. Holdenberh. Ukrainiska radianska literaturna bibliografia. Kyiv, 1971 : Retseziia [L. I. Holdenberh. Ukrainian soviet literary bibliography. Kyiv, 1971: Review]. *Radianske Literaturoznavstvo, 1,* 85-88. [In Ukrainian].

2. Berezovskii, I. (1978). Bibliografia ukrainskogo literaturovedeniya [Bibliography of Ukrainian literary criticism]. *Voprosy Literaturny, 5,* 271-274. [In Russian].

3. Vasilevskaia, A. D. (1973). Tsennyi trud po istorii literaturnoi bibliografii [Valuable labour on history of literary bibliography]. *Sovetskaia Bibliografiia, 2,* 81-84. [In Russian].

4. Gelfand, N. (1972). Literaturnaia bibliografiia na Ukraine [Literary bibliography on Ukraine]. *Voprosy Literaturny, 9,* 228-230. [In Russian].

5. Holdenberh, L. I. (1977). Bibliografichni dzherela ukrainskoho literaturoznavstva: putivnyk [Bibliographic sources of Ukrainian literary criticism: are a guide-book]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

6. Holdenberh, L. I. (1990). Bibliografichni dzherela ukrainskoho literaturoznavstva: putivnyk [Bibliographic sources of Ukrainian literary criticism: are a guide-book]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

7. Holdenberh, L. I. (1971). Ukrainiska radianska literaturna bibliografia [Ukrainian soviet literary bibliography]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

8. Humeniuk, M. (1978). Putivnyk ukrainskoho literaturoznavstva [Guide-book of Ukrainian literary criticism]. *Zhovten, 9,* 138-140. [In Ukrainian].

9. Zhdanova, R. S. (2004). Bibliografichni dzherela ukrainskoho literaturoznavstva, movoznavstva ta folklorystyky, 1990–2002 [Bibliographic sources of Ukrainian literary criticism, linguistics and folklore, 1990–2002]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

10. Korolevych, N. F. (1972). *Knyha pro rozvytok bibliohrafiï khudozhnoi literatury i literaturoznavstva v URSS* [A book is on development of bibliography of fiction and literary criticism in Ukraine]. *Bibliotekoznavstvo ta Bibliohrafiia*. 13, 133-135. Kharkiv, Ukraine. [In Ukrainian].

11. Kryzhanivskiy, S. A., & Hnatiuk, M. P. (1972). L. I. Holdenberh. *Ukrainskaadianska literaturna bibliohrafiia*. Kyiv, 1971: Retsenziia [L. I. Holdenberh. Ukrainian soviet literary bibliography. Kyiv, 1971: Review]. *Visnyk Akademii Nauk Ukrainiskoi RSR*, 1, 110-111. [In Ukrainian].

12. Pasichnyk, L. P. (2014). *Naukovo-dopomizhna personalna bibliohrafiia khudozhnoi literatury ta literaturoznavstva v Ukraini u 1990–2010 rr.: ohliad vydan providnykh ustanov Ukrainy* [Scientifically-auxiliary personal bibliography of fiction and literary criticism in Ukraine in 1990–2010: review of editions of leading establishments of Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnologii*, 8, 184-192. [In Ukrainian].

13. Patoka, V. (2005). *Vazhlyve bibliohrafichne dzherelo* [Important bibliographic source]. *Slovo i Chas*, 10, 82-84. [In Ukrainian].

14. Tarnavska, M. (1981). *Retsenziia na knyhu: Holdenberh L. I. Bibliohrafichni dzherela ukrainskoho literaturoznavstva*. Kyiv, 1977 [Review of book: Holdenberh L. I. The Bibliographic sources of Ukrainian literary criticism. Kyiv, 1977]. *Slovo*, 9, 282-287. Edmonton, Canada. [In Ukrainian].

15. Shvetsova-Vodka, H., Pasichnyk, L., & Promska, O. (2005). *Tsinnyi putivnyk novitnykh bibliohrafichnykh dzherel ukrainskoho literaturoznavstva* [Valuable guide-book of the newest bibliographic sources of Ukrainian literary criticism]. *Visnyk Knyzhkovoï Palaty – Bulletin of the Book Chamber*, 5, 16-18. [In Ukrainian].

16. Kasines, E. (1982). *Review. Harvard University Studies*, 1, 93-94. [In English].

17. Migoń, K. (1971). L. Holdenberh, *Ukrainskaadianska literaturna bibliohrafiia*. Kyiv, 1971: Retsenziia [L. Holdenberh, Ukrainian soviet literary bibliography. Kyiv, 1971: Review]. *Slavia Orientalis*, XX, 4. 473-476. Warszawa, Poland. [Title in Ukrainian; Text in Polish].

Tetiana Dobko,

Doctor of Science in Social Communications,

Senior Research Associate,

Head of the Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3, Holosiivskiy ave., Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: dobko@bigmir.net

tel.: +38(044)524-27-63

ORCID-0000-0002-5993-7856

Vitalina Shkarina,

Research Associate,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: shkarina@ukr.net

tel.: +38(044)524-25-96

ORCID-0000-0001-9840-7869

Viktoriia Radchenko,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: radvika@i.ua

tel.: +38(044)524-25-96

ORCID-0000-0003-4262-2337

Research of bibliographic sources of ukrainian literary criticism

The aim of publication is illumination of historiography, range of problems and source base of metabibliographic researches at industry of fiction and literary criticism in Ukraine. The bibliographic is applied and other scientific methods: approaches of the systems and historical; empiric methods of description and design; thematic analysis method, source and statistical analysis. The question of becoming of Ukrainian literary bibliography, that afterwards grew into the system of the integral bibliographic providing of Ukrainian study of literature researches, became their source base, is outlined in the article. It is marked that already at the beginning XX of century of increase of volume of bibliographic products, in particular and study of literature, set on an order-paper by a question about her account and systematization. Development of metabibliography of a study of literature industry attained qualitatively a new level with the publication of sound aids of L. I. Holdenberh (Kyiv, 1971; Kyiv, 1977; Kyiv, 1990) and afterwards R. S. Zhdanova (Kyiv, 2004). Their labours, that contain the thoroughly systematized comparative description of bibliographic aids and certificate editions in industry of bibliography of Ukrainian fiction, literary criticism and specialist in folklore, are complex analysed first. They embrace a period from the second half of XIX of century on 2002. It is marked that these labours are not only a base for the advanced study, and also help to carry out monitoring of the certificate-bibliographic providing of scientific researches, find out blanks, defects, duplications, perfect methodology of preparation of bibliographic labours. They serve as a reference-point and base of further historical-bibliographic researches. It is marked that passed 15 after the exit of metabibliography of R. S. Zhdanova. The far of important materials that need working and historical-bibliographic generalization accumulated. The scientific personal interest of authors of the real article is related the sources of a study of

literature bibliography of the second degree to the pre-arranged scientifically-auxiliary metabibliographic aid that will represent the separately given out bibliographic sources from Ukrainian literature and folklore, and maybe and Ukrainian philology on the whole.

Keywords: bibliography of bibliography, bibliography of the second level, of Ukrainian literary criticism, metabibliography of Ukrainian literary criticism, literary bibliography, literary metabibliography, L. I. Holdenberh, R. S. Zhdanova.